

ЕЗИКОВАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ОТНОСНО ЧУЖДОЕЗИКОВАТА КОМПЕТЕНТНОСТ (ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД, РЕЗУЛТАТИ, ТЕНДЕНЦИИ)

Диана Тимова

Владеенето на *поне два чужди езика* в края на училищното образование от сега нататък се утвърждава като основна цел за постигане, за да могат всички граждани да се възползват пълноценно от правото си на свободно движение и да се превърнат в актьори на едно по-добро взаимно разбирателство между Европейските народи.

Вивиан Рединг
Европейски комисар за образование и култура
Януари 2001 г.

1. Въведение

Развитието на чуждоезиковото обучение в страните от Европейския съюз и в частност в България не представлява линейна еволюция, характеризираща се с постепенно увеличаване на часовете по чужд език, броя на чуждите езици и на обучаващите се. То е резултат от политически събития и политически решения, които силно повлияват не само върху обучението по някои езици, но и върху езиците като цяло. Анализът сравнява в исторически план ситуации в отделните държави на ЕС в тяхната постоянна еволюция за постигане на целите – основната от които е придобиването на езикови умения *по поне два чужди езика* от всички европейски граждани за пълноценно участие в новите професионални и лични възможности, които им се предлагат. Този приоритет ясно се посочва в Бялата книга на Европейската комисия за образованието и обучението (1995) и следва да се осъществи чрез постигане на посочените цели (1995:72):

- да се развива обучението по поне два чужди езика на общността за всички младежи
- да се окуражават новаторските методи за изучаване на езици
- да се разпространи ежедневно практикуване на европейските чужди езици в учебните заведения от всички нива

– да се повлияе положително върху интереса към езиците и културите на общността, както и ранното им изучаване.

Като си дават сметка за значението, което се отдава на владееенето на чужди езици, Европейският парламент и Съветът, по предложение на Европейската комисия, обявиха 2001 за „Европейска година на езиците” с цел да „бъдат убедени хората в значението на богатството на езиковото и културно разнообразие”, но също така и да подтикнат широката публика към *изучаване на чужди езици* „като основен елемент от личното и професионалното развитие”¹ (1995:3). Тази година се организира в тясно сътрудничество със Съвета на Европа, който също обяви 2001 за “Европейска година на езиците”.

Въпреки това нивото на езикова компетентност на младите европейци не беше обект на оценки от международен тип. Бяха осъществени само сондажи на мнения в рамките на *европейската статистика Евробарометър*². Сондажът от месец април 2000 г. показва, че по-малко от половината от гражданите на Европейския съюз се считат за способни да водят разговор на език, различен от родния им. Резултатите от този сондаж на мнения свидетелстват за необходимостта да се окуражава още повече изучаването на езици сред европейците.

Изправени пред предизвикателствата, свързани с владееенето на чужди езици, европейските образователни системи не спират да се опитват да дадат отговори, като държат сметка за разнообразните нужди и стремежи. По тази причина трябва да се запитаме за различните параметри на образователната система, които могат да помогнат за овладяването на езиците от страна на младежите в училищна възраст.

Дидактическите подходи, препоръчвани от учебните програми на европейските страни, са задължителни елементи в тях. Изборите на методи, прилагани във връзка с учебните програми, са в самата същност на едно от дидактическите течения на чуждите езици: *комуникативния подход*. С този подход се цели подлагане на влиянието на езика чрез опит, близък до естествения контекст (като потопяването) и съсредоточаване по-скоро върху значението на комуникацията, отколкото върху формата. Комуникативна методика възприема комуникацията като функционален контекст, който осигурява

възможност за реални процеси в интерактивна ситуация. С еволюирането на комуникативната идея комуникацията не е само цел, тя е и средство в обучението, а обучението се насочва към развитието на комуникативни процеси. Комуникативният подход се наложи, като постави ударението приоритетно върху способността да общуваш.

Приложението на практика на методологическите подходи, избрани от образователните власти, предполага по-високо ниво на компетентност при основните действащи лица: *учителите*. В този смисъл то влияе върху тяхното начално и непрекъснато обучение. Все по-ранното разпространение на чуждия език в училището повдига също така въпроса за кадровите затруднения, поради голямото увеличение на търсенето на учители, което като че ли е особено съществено в началното образование. За политиците и хората, които се занимават с обучението на учителския персонал, тези въпроси имат различни за всяка страна спешност и важност. Необходимата адаптация на системата за начално и без откъсване от работа обучение, с цел то да отговори на новите изисквания, всъщност е процес, който зависи от фактори, свързани с историята, културата и икономическия контекст на всяка страна.

2. Исторически преглед

Както беше отбелязано в началото, развитието на чуждоезиковото обучение в страните от Европейския съюз и съответно в България е резултат от някои политически събития и политически решения. В тази глава са дадени в резюме основните събития, които са повлияли върху развитието на съвременното чуждоезиково обучение в държавите от Европейския съюз. Големите промени през първата половина на XX век са анализирани съвсем накратко, за да се даде приоритет на основните области на промени в реформите, осъществени след 1950 г. Илюстрирани са най-важните реформи, които са дали отражение върху педагогическата организация на чуждоезиковото обучение. Тези непрекъснати промени свидетелстват за все по-голямото значение, което се придава на чуждоезиковото обучение в образователната политика на страните.

Този исторически преглед се базира на едно сравнително изследване, направено от Евридика, което представлява много ценен справочник за чуждоезиковото обучение в 29-те страни, участващи

през 1998/1999 г. в програмата Сократ. То се появява в най-подходящия момент и представлява необходим източник на информация по въпроса.

Евридика (Eurydice) (1) е информационна мрежа за образованието в Европа, която предоставя на отговорните за тази дейност информация и анализи относно образователните системи и образователните политики в Европа и ги подпомага при намирането на решения. Евридика е създадена през 1980 г. от Европейската комисия и страните членки и е стратегически стълб, подпомагащ европейското сътрудничество в областта на образованието. От 2007 г. Тази информационна мрежа за образованието в Европа е част от програмата на ЕС Учене през целия живот и в рамките на програмата допринася за развитието на образователната политика и съвместната работа на европейско ниво.

Структурата на историческия преглед се подчинява на хронологическия ред, наложен от историческите събития, които са описани в него.

2.1. Положението до средата на XX век

Над езиковия и културен пейзаж на образователните системи на европейските страни дълго време господства *обучението по древни езици*. Обучението по чужди езици започва да се разширява едва през *XVIII век*, и то в средното образование. Впоследствие в много страни се създават нови закони, които реформират организацията на образователната система, както и методите, използвани при обучението, а чуждите езици тепърва ще намерят място в учебните програми. За това свидетелстват разпоредбите, приети в Германия (General Land-Schul-Reglement für Preußen 1763 г. и в Schulordnung für die bürgerliche Erziehung der Stadt- und Landschulen in Bayern 1778 г.), благодарение на които чуждите езици като предмет са включени в учебните програми на средното образование, което до тогава е било с по-класическа ориентация.

Повечето страни дочакат XIX век, когато се развива систематично обучението по чужди езици в училищните системи. Тази нова необходимост от общуване се поражда от индустриалната революция и засилването на търговските връзки, които характеризират XIX век. Страните, които имат съществена традиция в търговията с чужбина, са първите, които се сблъскват с тази необходимост. Такъв е именно

случаят с Холандия (задължително обучение по английски, немски и френски език в средното образование от XIX век) и Белгия, където типът „модерно хуманитарно“ образование, създадено през 1863 г. в обществените средни училища (*athenees goaux*), се основава на изучаването на *три чужди езика*: холандски, английски и немски.

Важно е да се подчертае, че обучението по чужди езици в различните европейски страни в този период твърде дълго се е отнасяло само до учениците, които са учили общо средно образование или учениците, които са се готвили да посещават такова образование.

2.2. Еволюцията от 1950 г. до наши дни

Големите промени в организацията на европейските образователни системи настъпват през 50-те и 60-те години. Тези реформи неизбежно повлияват върху обучението по чужди езици, чието основно значение за всички ученици се подчертава все повече и повече и постепенно това обучение се разпространява след 50-те години.

Както вече беше споменато, развитието на чуждоезиковото обучение е силно повлияно от политически събития. Специфична еволюция в това отношение имат и новоприсъединилите се страни от Източна и Югоизточна Европа, в това число и България, където към 1950 г. голямо значение е отдавано на изучаването на руски език, считан навремето не за чужд език, конкуриращ се други чужди езици, а като първи, а понякога и единствен изучаван чужд език. След 1949 г. този език се преподава в повечето от тези страни още от началното ниво³. Отказването от приоритетното място на руския език в полза на други чужди езици в тези страни съответства на новите избори, които правят обществата в разгара на езиковата и политическа промяна.

Анализът на положението в отделните *29 страни* и реформите, осъществявани в тях, показва общи прилики и тенденции, но също и различни характеристики. Ето защо научният екип на Евридика групира страните в сравнителното изследване около *пет географски полюса*, съответстващи понякога на езикови групирания, които имат серия общи образователни характеристики със следните елементи:

– съществуване на сходна образователна структура – задължително средно образование, типове разграничено образование на средно ниво, единна структура на задължителното образование и т.н.;

– близък период на въвеждане на чуждоезиковото обучение – или скорошно въвеждане, или дълга традиция;

– сходни възможности за избор на чужди езици – ограничено или широко предлагане; преобладаващо обучение на един език за сметка на другите.

В някои от тези географски полюси има и общи езикови ситуации. Например английският или немският език са връзката между различните страни, в които тези езици се считат за официални и които се използват приоритетно като езици за обучение в образователната система. Взаимното проникване между някои семейства езици също е причина за сближаването между страните. Такъв е случаят със скандинавските езици в северните страни. Принадлежността на една страна към една от тези пет групи понякога е само частично – възможно е всъщност една страна да притежава общи характеристики с други групи освен със своята. Ето защо тези групираня трябва да се считат за отворени.

2.2.1. Немско говорящи страни и Бенелюкс

Страните, формиращи този първи географски полюс, имат серия общи характеристики. На първо място те имат една и съща концепция за разделянето на образованието на долната степен на средното ниво, като предлагат различни ориентации за обучение на учениците. Тази организация на средното образование в различните типове обучение (често три на брой⁴), което е структура, произхождаща от XIX век, има големи последици върху чуждоезиковото обучение. През една част от обучението си учениците, записани в общо средно образование, изучават *няколко чужди езика, често по три, а понякога дори и по четири*. Към тях се добавя *поне по един, а понякога и два древни езика (най-често латински и евентуално древногръцки)*. Образователната структура на тези страни с паралелни специализации всъщност не е претърпяла големи промени.

Дългата традиция в чуждоезиковото обучение се проявява приоритетно на средното ниво – както в типа общо образование, така и професионалното образование. На начално ниво повечето от тези страни въведоха съвсем наскоро чуждите езици като задължителни предмети в учебната програма. По отношение на избора от чужди езици учениците най-често винаги са имали *избор между*

много езици, като постепенно чуждите езици печелят повече популярност за сметка на древните езици.

В новата **Федерална република Германия** през 1948 г. е създадена Конференцията на министрите на образованието и културата на провинциите (Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland – КМК). Оттогава сътрудничеството на провинциите с КМК се изразява в различни споразумения. Така през 1955 г., благодарение на Споразумението за хармонизацията в училищната система, познато като Споразумението от Дюселдорф, първи чужд език (най-често английски) се преподава на средно ниво. Този първи език става задължителен през 1964 г. във всички типове средни училища (Споразумението от Хамбург). От този момент нататък максимум два чужди езика се преподават след седми клас – по избор в Realschule и Fachoberschule и задължително в Gymnasium. В последния тип училище може да се учи по избор и трети език след девети клас. Пак през 1955 г. се въвежда Neuschulgisches Gymnasium, като се съсредоточава приоритетно върху чуждоезиковото обучение⁵. През 1971 г. се правят допълнения към тези споразумения и френският вече е първият чужд език, изучаван в училищата. По този начин френският получава статут на първи език поне в Gymnasium.

Ново споразумение, сключено през 1993 г. и допълнено през 1996 г. от КМК, се отнася до училищата от долната степен на средното образование. То създава рамкова програма за класовете от пети до девети или до десети, като предлага известен брой основни предмети (между които чуждите езици) за всички типове училища. Реформата на горната степен на средното образование в Gymnasium (Gymnasiale Oberstufe) става възможна благодарение на споразумението на КМК от 1972 г., допълнено през 1997 г. От 1997 г. един чужд език трябва да се изучава в основния курс (Grundkurs) или в напредналите курсове (Leistungskurs) по време на 12 или 13 клас преди получаването на дипломата за завършено средно образование.

С приемането на училищното законодателство от парламенти на новите провинции от началото на 1992/1993 г. в тях е въведена разграничителната система на старите провинции. Отказът от старото Polytechnische Oberschule в новите провинции в полза на една разграничителна структура на средното образование, отговаряща

на тази в старите провинции, не води до намаляване на броя на часовете, посветени на езиците, за учениците, които посещават Realschule или Hauptschule. Включването през 1991 г. на Gymnasium в новите германски провинции предизвиква възраждане на интереса към латинския език, който влиза в конкуренция с чуждите езици.

В **Австрия** следвоенните програми остават временни до 60-те години. След дълги политически дебати реформата от 1962 г. въвежда и Neusprachliches Gymnasium, където обучението е съсредоточено върху изучаването на чужди езици. През 1974 г. този тип обучение е избрано от половината ученици, които посещават дългото общо средно образование.

През 1993 г. се забелязва се все по-голямото значение на чуждоезиковото обучение, когато се дава известна автономия на училищата по отношение на програмите. Половината от училищата от различните типове средно образование използват тази автономия, за да заместят изучаването на латински език с изучаване на *втори чужд език*, което започва в такъв случай две години по-рано (на 13 години, вместо на 15, както е било преди това).

След опитите, проведени през 70-те години, през 1983 г. обучението по първи чужд език (английски или френски) става задължително за учениците от трети клас на началното образование.

В **Белгия** езиковите закони от 1963 г. постановяват ранно чуждоезиково обучение в региона на Брюксел – столица и в немско говорещата общност на Белгия⁶, френско говорещите и фламандско говорещите деца от Брюксел, както и немско говорещите деца в Белгия получават от 8-годишна възраст задължително обучение по един от официалните езици, различен от майчиния им. Те също така имат възможността да започнат изучаването на този език от 6-годишна възраст. На ниво средно образование са били предложени многобройни възможности още през 70-те години – с осъществяването на *Обновеното образование*, което позволява например на учениците да изучават *три чужди езика* по време на долната степен на средното образование. Обновеното образование има за цел да демократизира средното образование, като се избегне твърде ранният избор на учениците. С тази цел то въвежда три цикъла от по две години, наречени „наблюдение, ориентация и определяне”.

Многоезичието, което характеризира **Люксембург**, прави ситуацията в училищата там уникална в Европа. До 1912 г. не е имало големи промени по отношение на преподаването на чужди езици на начално ниво. След втората година на началното образование са задължителни два от официалните езици на страната – френски и немски. Тези два езика са също така езици на преподаване и на други предмети: немски в началното училище и френски, който постепенно все повече се налага в средното образование.

Реформите, отнасящи се до чуждоезиковото обучение в средното образование, се състоят през 1968 г. В общото средно образование (*Lycée*), английският става задължителен за всички ученици като *трети изучаван чужд език*. На нивото на езиковите сектори са въведени и испански, и италиански език (от четвъртата година на средното образование).

Многобройните промени в образователната система в **Холандия** се отразяват и на чуждоезиковото обучение по време на втората половина на 20-ти век. Най-важната промяна несъмнено е Законът за средното образование (*Wet op het voortgezet onderwijs*) от 1963 г. (влязъл в сила от 1968 г.). Този закон събира различните типове средни училища, които преди 1968 г. са управлявани от различни закони и създава нов тип общообразователно училище – HAVO. Този закон направи задължителни *два чужди езика* (английски и френски) за всички ученици, които посещават първата година, обща за всички типове средни училища.

През 1985 г. забавачниците и началните училища са обединени в *basisonderwijs*, което продължава осем години. След тази промяна задължителното изучаване на английски език вече започва две години по-рано за всички ученици (на 10 години на начално ниво, вместо на 12 години в средното образование). Преподаването на *два задължителни чужди езика* позволява да се осигури обединяването на всички видове образование. Тези два езика стават задължителни и за професионалното образование (VBO).

Чуждоезиковото обучение в **Лихтенщайн** е белязано от многобройни промени, отнасящи се до приоритета, който се дава на изучаваните чужди езици. На нивото на средното образование се предлагат английски език от 1971 г. и френски език от 1974 г. като изборителни предмети в *Oberschule*. Френският запазва позицията си на

първи избираем език до края на 80-те години. През 1993 г. английският става задължителен в първата година на *Oberschule*. В *Realschule* френският, който е единственият задължителен език, остава първи изучаван чужд език. Английският, който се предлага от втората година на този тип образование, остава избираем. В *Gymnasium* латинският губи мястото си на първи изучаван език в полза на френския в края на 70-те години. Английският задържа позицията си на *трети задължителен чужд език*, изучаван от третата година. През учебната 1996/1997 г. на начално ниво настъпва основната промяна: английският става задължителен за всички ученици на 8 години и с това става първият чужд език.

2.2.2. Англоезичните страни

По исторически причини английският език се е превърнал, в различна степен в доминиращ език в Шотландия, Северна Ирландия и в Република Ирландия. Въпреки това през последните години се отбелязва възраждане на местните езици, които се използват като езици за преподаване на различни предмети от учебната програма.

Освен доминиращия английски език, англоезичните страни имат и следните допирни точки:

- образователна структура в два етапа (начален и среден),
- организация на чуждоезиковото обучение в началния курс, която никога не е била централизирана – учебното заведение е свободно да избира или да експериментира, или е била централизирана едва наскоро (Шотландия),
- превъзходството на френския език като първи преподаван чужд език (както е било винаги).

Въвеждането на задължително изучаване на ирландски език в образователната система в **Ирландия** оставя малко пространство за обучението по други езици. Трябва да се отбележи, че болшинството от учениците не говорят ирландски език вкъщи и рядко го употребяват в ежедневиия живот – той в такъв случай не е майчиният им език и в известен смисъл се явява втори език за много ученици.

В **Уелс** законът за образованието от 1988 въведе задължителното обучение по уелски език. Така този език сега е задължителен като първи или втори език за всички ученици от задължителния курс.

В **Северна Ирландия** ирландски език може да се предлага в рамките на чуждоезиковото обучение в средния курс, но много малко училища го използват като език на обучение по други предмети.

В Англия, Уелс и Северна Ирландия чуждоезиковото обучение традиционно се е предлагало на по-способните по отношение на усвояването на материала ученици, които са посещавали *гимназии*. Все пак при създаването на общата база на нивото на средното образование (задължително образование) в средата на 60-те години Англия и Уелс отвориха чуждоезиковото обучение за всички ученици от средния курс. В Северна Ирландия, въпреки поддържането на *гимназиите*, се получи същото развитие в областта на чуждоезиковото обучение. През 60-те години също така владенето на един чужд език беше премахнато като условие за достъп до университета. В Англия, Уелс и Северна Ирландия преди края на 80-те години нямаше задължителна учебна програма, но училищата бяха окуражавани да преподават по един чужд език на учениците между 11 и 14 години.

Националната учебна програма от 1998 г. и Учебната програма на Северна Ирландия от 1989 г. направиха задължително изучаването на *един чужд език* за всички ученици в средния курс на възраст между 11 и 16 години (11–14 за Уелс). Френският остава първи изучаван чужд език в Англия, Уелс и Северна Ирландия, въпреки че официалните препоръки окуражават разнообразието.

Шотландия, въпреки че е част от Обединеното кралство, винаги е имала своя собствена система на образование и обучение със свои закони, както и свое министерство на образованието. Това обяснява политиката в чуждоезиковото обучение, различна от тази в останалата част на Обединеното кралство. В Шотландия чуждоезиковото обучение беше окуражавано за всички ученици от 12 до 14 години от 70-те години. След 1993 г. изучаването на чужд език се препоръчва за всички ученици от 10 до 16 години. Изучаването на втори чужд език също е избираемо между 14 и 18 години. Както и в останалата част на Обединеното кралство, френският е най-изучаваният език.

2.2.3. Северните страни

От 60–70-те години Северните страни се характеризират с въвеждането на единна структура на задължителното образование без преход между началната и долната степен на средното образование. В тези страни демократизацията на образованието и желанието да се даде равен шанс на всички ученици силно повлияват върху

чуждоезиковото обучение, което става задължително след този период.

В тези страни английският език доминира над другите езици, като често се налага като първи или втори задължителен език за всички ученици. Немският език също има значително присъствие в програмите на тези страни.

В **Дания** например съществува дълга традиция в преподаването на английски език. Още в началото на XX век английският е най-изучаваният език в *mellemskole* (долната степен на средното образование от 6-ти до 9-ти клас). През 1958 г. със създаването на сегашното *folkeskole*, всички ученици изучават за първи път поне един чужд език (обикновено английски или немски) след 6-ти клас. През 1970 г. английският език става задължителен по-рано, от 5-ти клас, а немски от 7-ми клас. През 1975 г. немският език стана избираем след 7-ми клас, а френският се явява като избираем в програмата за 10-ти клас. От 1994 г., с реформата във *folkeskole*, английският език става задължителен след 4-ти клас до 9-ти клас. Немският се конкурира с френския като първи избираем предмет, който училището предлага след 7-ми до 10-ти клас и като втори избираем предмет от 8-ми до 10-ти клас. Немският запазва все пак второто си място след английския, както и в другите северни страни.

Чуждите езици традиционно са играли важна роля в средното образование във **Финландия**. Със създаването на единната структура (*peruskoulu/grundskola*) в началото на 70-те години са въведени за първи път *два задължителни чужди езика* (единият е фински или шведски – официалните държавни езици). Предлага се и възможност да се изучава избираем чужд език за всички възрастови групи. След реформата в програмите от 1985 г. в *peruskoulu/grundskola* се въвежда втори избираем чужд език.

Както и в балтийските страни, немският играе важна роля във Финландия. Западането му започна след Втората световна война и той е изместен от английския като най-популярен език в училищата. Въпреки това немският запазва позицията си на втори „истински” чужд език.

В **Швеция** още в първата половина на XX век се предлагат английски или френски от 13 или 14-годишна възраст. Когато през 1962 г. е въведена единната структура (*grundskola*), английският

става задължителен за учениците от 10 до 13 години. От 1969 г. изучаването на този език започва една година по-рано и е продължено до 15-годишна възраст. От 1994 г., с въвеждането на единната система за *grundskola*, *вторият чужд език* стана задължителен най-късно до 13-годишна възраст. Изборът за първи път се прави на равни начала между френски, немски и испански⁷.

В **Норвегия** еволюцията на образователната система и на чуждоезиковото обучение се развива паралелно с тази в Швеция. Например изучаването на един чужд език в началното училище съществува от 1889 г. Това обучение обаче е достъпно само за децата, продължаващи в средния курс. Това разделение изчезва през 1969 г., когато английският стана задължителен като първи чужд език за всички ученици. Между 1950 и 1974 г. няколко закона утвърждават статута на първия чужд език, въвеждайки задължението той да се преподава на всички ученици. Както и в повечето северни страни, въвеждането на задължителното образование върви ръка за ръка с все по-ранното задължително въвеждане на един чужд език. Така от 1997 г. възрастта за задължително започване на училище и на задължителното изучаване на един чужд език съвпадат: те започват на 6 години.

Въвеждането на втори задължителен чужд език се прави по същата схема. Въпреки че едно от намеренията на новата програма от 1997 г. е да се направи изучаването на втори чужд език достъпно за всички ученици, той си остава засега избираем.

Чуждоезиковото обучение в **Исландия** винаги е заемало важно място в образователната система, тъй като исландският е от езиците със слабо разпространение. В Исландия, независима територия на Дания до 1944 г., датският остава първи изучаван чужд език. След края на 40-те години датският се изучава като задължителен предмет от 13-годишна възраст, а английският език – от 14-годишна възраст. В новите програми, публикувани през пролетта на 1999 г., английският заема мястото на датския. Въвеждането на този първи задължителен чужд език се прави вече постепенно от 10-годишна възраст, докато датският се изучава от всички ученици от 12-годишна възраст.

2.2.4. Страните от средиземноморския басейн

Всички страни от средиземноморския басейн, с изключение на Португалия, имат задължително образование, организирано в

структура от два етапа (начален и среден), като на задължителното средно ниво има единна програма за общо образование, въпреки че съществуват вътрешни възможности за разнообразие в избора на някои предмети.

Задължителното чуждоезиково обучение на начално ниво е сравнително от скоро в образователните системи на тези страни. Но все пак от няколко десетилетия са направени значителни усилия, за да се промени тази тенденция.

Средиземноморските страни, с изключение на Португалия⁸ и Кипър, въведоха чуждоезиковото обучение като задължителен предмет в началния курс към края на 80-те години или началото на 90-те години. Освен това, обучението по древни езици в средния курс има значително място в програмите на Италия, Гърция и Испания.

Всички тези страни също предлагат и много голям избор от езици като първи чужд език, с изключение на Гърция и Кипър, които налагат английския език.

Липсата на чужди езици в учебната програма на обикновената образователна система в **Испания** от началото на ХХ век е балансирано от развитието на чуждоезиковото обучение извън училищния контекст – така през 1911 г. е създадена първата обществена институция, посветена изцяло на чуждоезиковото обучение (*las Escuelas Oficiales de Idiomas*). След това биват разкрити и други.

За времето си тази паралелна на обикновеното образование мрежа е голямо новаторство в чуждоезиковото обучение в Испания и се изучава като уникален за Европа опит, който свидетелства за решимостта да се изучават чужди езици. През 80-те и 90-те години тези училища се разпространяват в голям мащаб – през 1974/1975 г. има 6 Escuelas Oficiales de Idiomas в цялата страна, през 1984/1985 – 13 училища, а през 1998/1999 г. са вече 176, така че днес много малки градове, а дори и някои села имат техни си Escuelas Oficiales de Idiomas.

През 1970 г. в Испания въвеждането на EGB (*Educación General Básica*), както и одобряването на новите педагогически ориентации формират основата на преподаването на френски и английски език като избираеми предмети от първия цикъл на EGB (6–9 години). Въпреки това обучението започва най-често на 8–9 години или покъсно на 10–11 години. Преди тази възраст малко деца влизат в

контакт с чуждите езици. Изборът от чужди езици, предлагани на учениците от средното училище, също се е променил – например френският език от силно доминиращ до началото на 70-те години постепенно е изместен от английския, който в момента е първият чужд език, избран от учениците.

През 1975 г. задължителното обучение по първия чужд език се простира до *Bachillerato Unificado y Polivalente* и до *Curso de Orientación Universitaria* (от 14 до 18 години). От този момент всички учебни заведения също са задължени да въведат и *втори чужд език* като избираем предмет. Със закона от 1990 г. за организацията на образователната система, задължителното обучение по един чужд език е вписано за първи път в началния курс от 8 вместо от 11 години.

В **Португалия** посещаването на началното училище (от 7 до 12 години) става задължително през 1960 г. От 1965 г. задължителното образование е продължено с две години. През 1967 г. тези две последни години стават „общ подготвителен цикъл за средното образование“ и изучаването на френски или английски език става задължително за всички ученици. Реформата от 1947 г. вече е направила задължително чуждоезиковото обучение от 11-годишна възраст за учениците от *Ensino Liceal*. Ритъмът на реформите обаче се забавя от големите политически събития от 70-те години (революцията на карамфилите). През 80-те години Законът за образователната система (1986 г.), който влиза в сила през 1987/1988 г. прави деветгодишно задължителното образование (от 6 до 15 години). Вследствие на този закон реформата на програмата от 1989 г. прави *втория чужд език* избираем след 12-годишна възраст.

Случаят на **Италия** илюстрира може би най-добре бързата промяна в момента по отношение задължителното изучаване на чужди езици в средиземноморските страни. Обучението по първи чужд език на ниво долна степен на средното образование става задължително за всички ученици едва през 1962 г. с въвеждането на *scuola media unica* (11 до 14 години). В старата *scuola media* първият чужд език е задължителен само в някои типове образование.

Тридесет години по-късно, през 1992 г., *един чужд език* стана задължителен в началното училище от 7-годишна възраст. Липсата на квалифицирани учители обаче намалява на 65% възможностите на училищата да осигурят това обучение. Въпреки това ударението е поставено решително върху ранното обучение.

Историята на чуждоезиковото обучение в **Гърция** също търпи бърза еволюция през последните десетилетия. До въвеждането на английския през 1955–1960 г. в средното училище се преподава единственият чужд език – френски. През 1992/1993 г. чуждоезиковото обучение е включено в програмата за началния курс (единна шестгодишна програма за обучение по английски език на учениците от четвърти начален клас до трети гимназиален клас) и английският става задължителен. Втори задължителен чужд език (френски или немски) е въведен в *Gymnasio* през 1993 г. През 1996/1997 г. немският е въведен в *Lykeio* (горна степен на средното образование). През 1998/1999 г. един чужд език, избран между трите предлагани езика (английски, френски, немски) става задължителен в *Eniaio Lykeio*.

Две страни от тази група се отличават с по-дългогодишна традиция в чуждоезиковото обучение.

Във **Франция** задължителното обучение по един чужд език започна с основаването на *Education Nationale* през 80-те години на XIX век. През 70-те години е направено значително усилие да се улесни обучението и да се увеличи изборът на *втори чужд език*, открай време задължителен в общото образование. През 1998 г. вторият чужд език (който може да бъде чужд или регионален) става задължителен от 13 до 14 години за всички ученици от *collège*. В началния курс скорошното въвеждане (от 1992 г.) на чуждоезиковото обучение сближава Франция с другите средиземноморски страни и оправдава присъствието на страната в тази група.

Кипър се характеризира с абсолютното превъзходство на английския език, смятан дори за език на обучение в началното училище от 1878 г. по време на британската колонизация. След независимостта английският продължава да бъде преподаван в началния курс след 9-годишна възраст като задължителен чужд език. По отношение обучението по други чужди езици, френският доминира в учебната програма за средното ниво. От 1996 г. този език е задължителен след първия клас на горната степен на средното образование (или *Gymnasio* към 12-годишна възраст). По тези исторически причини, положението в чуждоезиковото обучение в Кипър се приближава доста до това в англоезичните страни.

2.2.5. Страни от Централна и Източна Европа

В средата на 40-те години страните от Централна и Източна Европа реорганизируют образователните си системи, предлагайки

често единна структура на задължителното образование. Те се ориентират към обучението по западни езици: френски и немски в Полша, немски в Унгария. Английският, малко изучаван в Централна Европа през първата половина на века, започва също да се разпространява през този период. Това положение обаче продължава само няколко години. Към 1950 г. въвеждането на задължителното обучение по руски език променя напълно картината на чуждоезиковото обучение. Руският става първи изучаван чужд език във всички източноевропейски страни (с изключение на Словения⁹) и това продължава 40 години. Въпреки това през този период интересът на населението към западните езици си остава, макар че изучаването им не е от основните цели на образователните системи.

През 1989 г. всичко отново се променя. За няколко години западните езици заемат отново позициите си, изгубени заради руския. Въпреки това те не са единствените, появили се на образователната сцена. В някои страни, например в новите провинции на обединена Германия, но също и в Унгария, и в Румъния и в по-малка степен в бившата Чехословакия, стратегията за засилването на *Gymnasium*¹⁰ възвраща интереса към латинския език.

Въпреки това превъзходството на руския език в образователните системи на тези страни не попречи на развитието на паралелни системи от специализирани училища за изучаване на чужди езици. Така в много страни като България, Полша, Румъния, Чехия, Словакия, Естония¹¹, Латвия¹², Литва¹³ имаха собствени паралелни системи от двуезични училища за изучаване на най-популярните езици. От 60-те години насам тези системи не са прекратили съществуването си. Освен това в някои от тези страни в новите форми на гимназии, въведени в долната степен на средното образование, има класове, които предлагат специализирано обучение по чужди езици. В Унгария 27% от учениците са записани в *Gimnázium*. В Чехия и Словакия някои училища от долната и горната степен на средното образование предлагат специализирано обучение по чужди езици на ниво, което позволява използването на чуждия език като език на обучение. Тази система се задържа и предлагането на специализирано обучение по чужди езици нарасна след въвеждането на новите типове *Gymnázium*.

През 1965 г. в **Полша** в пет големи града има вече по едно езиково училище по три езика: английски, немски и френски. Това положение се подобява значително след реформите през 1990 г.

В Румъния възможността да се създават класове, предлагащи усилено изучаване на чужди езици (наречени „специализирани класове“) съществува от 1968 г. (от 1965 г. руският не е задължителен) най-вече в училища в големите градове както на начално, така и на средно ниво. Става дума за усилено изучаване на френски, немски, английски, испански и италиански. Законът за просветата от 1978 г. намалява все пак този тип обучение до двата първи цикъла на средното образование. През 80-те години това усилено изучаване изчезва напълно от всички училища. Едва през 90-те години то се въвежда ново както на начално, така и на средно ниво. През 90-те години се появяват и езикови средни училища. При всички случаи обаче след 1950 г. всички ученици в средното образование винаги са изучавали *два задължителни чужди езика*.

В Словения много фактори обясняват интереса към чуждите езици: търговската ориентация на страната, размера ѝ, действителното национално многоезичие (унгарско и италианско малцинства) и исторически предпоставки (Словения е била част от Австро-Унгарската империя, също така имаше и „югославски период“, когато сръбохърватският език беше задължителен наред със словенския). Чуждите езици като задължителни предмети са въведени за първи път в програмите за начално и средно ниво през 1951 г. Предлагащите езици като първи чужд изучаван предмет са английски, немски, френски и руски. Като втори език се предлагат италиански, френски, немски и английски. През 60-те години предлагането на първи език се ограничава на практика до английски и немски.

Най-вече в горната степен на средното образование има голямо разпространение на чуждоезиковото обучение – реформата от 1981 г. въвежда четиригодишни програми с подчертана езикова ориентация и предлагат значителен брой езици. През 1989 г. *Gimnazija* са възстановени с два или три задължителни чужди езика, а през 1995 г. позицията на езиците се засилва в средното образование, тъй като новият зрелостен изпит (*Matura*) включва един чужд език сред задължителните за явяване предмети.

В България първата езикова гимназия навърши 61 години. На 15 февруари 1950 отваря врати първата и най-стара езикова гимназия в по-новата история на България. Учениците, отличили се с особени знания по езиците, са подбрани от реални гимназии от цялата

страна. Три са класовете на тогавашното най-елитно училище в страта: френски (броят на учениците от френския отдел е две трети от общия брой на учениците), немски (една шеста), английски (една шеста). През 1956 г. английският отдел се премества в София и става основоположник на Английската гимназия. През 1958 г. и френският отдел се премества през есента във Варна, където се основава Френската гимназия. От 1960 г. Ловешката гимназия е с изучаване на немски език. Също през 1960 г. в Бургас е открита Немската езикова гимназия. В тогавашните езикови гимназии има железни правила и строга дисциплина – по време на петгодишното си обучение учениците и учителите са живеели в пансион към училището, където общуването става само на изучавания език. Това е един истински „свят в света”, кипящ от амбиция, творчество и приятелство.

Класация „Кои са най-добрите български гимназии” се прави за първи път в България през 2006 г. от вестник „24 часа” и е публикувана в брой 135 от 18 май 2006 година на вестника. Рейтингът на гимназиите е възложен на екип от фондация „БГ шанс”, който анкетира 320 български гимназии по 24 критерия. Те са базирани на аналогични американски изследвания с дълги традиции – отчита се качеството на обучение по обективни и съизмерими константи – реализация на зрелостниците, наплив на кандидати, изключителност на самото училище, прием в световни университети, ниво на езиково обучение, подготвеност и квалификация на преподавателите, практика в чужбина. Проучването обхваща всички областни центрове. В него са включени и някои гимназии от по-малки градове и села, за които чрез анкета има предварителна информация. Като контролно изследване са анкетирани ученици и родители, които също оценяват нивото на преподаване. Ръководител на изследването е доц. Валентин Веселинов от фондация „БГ шанс”, която ръководи изследването. Основният извод е, че рязко се е увеличила разликата в нивото между т.нар. елитни и останалите гимназии. Водещите училища – 91-а НЕГ „Проф. Константин Гълъбов” и Италианският лицей в София, както и Първа езикова гимназия във Варна – надхвърлят 6-7 пъти стойностите, които се получават в обичайните градски училища. Над 450 точки имат и т.нар. национални училища, както и някои езикови гимназии в по-големите градове. Този резултат гарантира почти 100 процента добро университетско образование – гимназиите са си

извоювали международен авторитет и техните възпитаници лесно биват приемани в най-престижните места у нас и по света. Класацията показва за пореден път водещото място на езиковите гимназии у нас, към които се стремят и най-добрите ученици от цялата страна.

Историческият преглед показва, че 70-те и 90-те години са били периоди, богати на реформи по отношение на чуждоезиковото обучение. Глобалните реформи в образователните системи през тези години оказват значително влияние и в областта на езиците, като същевременно показват нарастващото разбиране на необходимостта от засилване изучаването на чужди езици. Аспектите, заслужаващи приоритетно внимание както в описаните реформите, така и в бъдещи изследвания, са следните:

- статутът на чуждоезиковото обучение в началния курс;
- изборът от чужди езици в учебните програми;
- методологическите подходи;
- използването на чужд език като език на обучение за други предмети;
- пилотни проекти;
- началното и непрекъснато обучение на учителите по чужди езици;
- използването на новите технологии в чуждоезиковото обучение;
- времето, отделено на чуждите езици в учебната програма.

Необходимо е да се направят по-задълбочени изследвания за развитието на чуждоезиковото обучение в България, като се отчетат постигнатите до момента резултати на национално равнище, тъй като те зависят от фактори, свързани с историята, културата и икономическия контекст на страната. Това ще помогне на националните власти да разработят политики за изучаване на езици, които да отговорят на новите изисквания. По тази причина трябва да се запитаме за различните параметри на образователната система, които могат да помогнат за овладяването на езиците от страна на младежите не само в училищна възраст, но и по време на обучението във висши учебни заведения. От особено значение е при адаптация на системата да се визират тенденциите и предизвикателствата пред чуждоезиковото обучение съгласно езиковата политика на ЕС за постигане на целите, основната от които е придобиването на езикови умения *по поне два чужди езика* от всички европейски граждани за пълноценно

участие в новите професионални и лични възможности, които им се предлагат.

3. Езиковата политика на Европейския съюз

Европейският съюз обединява държави с различни култури и различни езици. Това разнообразие съставлява неговото богатство и сила, но то поражда и необходимостта от общуване между народите и от изграждане на взаимно разбирателство и толерантност. ЕС следва *политика за насърчаване на многоезичието* в различни измерения. Многоезичието означава, от една страна, значителното езиково богатство като част от културното многообразие на Европа. От друга страна, под многоезичие се разбира способността на човек да се изразява на различни езици. ЕС гледа на многоезичието като важен елемент от европейската конкурентоспособност и затова една от основните цели на езиковата политика на ЕС е, че всеки европейски гражданин трябва да владее освен *майчиния си език и два други езика*.

3.1. Правна основа

Във връзка с развитието на европейското измерение на образованието и професионалната квалификация на ЕС се поставя задачата за подкрепа и допълване на дейностите на държавите членки най-вече чрез изучаване на чужди езици и разпространяване езиките на ЕС (Договор за ЕО, член 149, параграф 2). Това трябва да се осъществява при стриктното зачитане на многообразието на културите и езиките (член 149, параграф 1).

Зачитането на езиковото многообразие е основна ценност на Европейския съюз, също както и уважението към личността и отвореността към други култури. Хартата на основните права от 2000 г. също задължава Съюза да уважава езиковото многообразие (член 22) и забранява дискриминацията, включително основана на езика (член 21).

Елементът на зачитане на езиковото многообразие се засилва в Договора от Лисабон (2) – член 3, параграф 3 от Договора за ЕС относно задачите на Съюза в бъдеще ще гласи¹⁴: „Той зачита богатството на своето културно и езиково многообразие и следи за опазването и развитието на европейското културно наследство“. С влизането в сила на Договора за реформа на ЕС Хартата на основните права също става правно задължителна (вж. член 6 от Договора за ЕС).

3.2. Цели

Езиковата политика на Европейския съюз има за цел да насърчава преподаването и изучаването на чужди езици в ЕС и да създаде благоприятна езикова среда за всички езици на държавите членки. *Чуждоезиковите познания се считат за основна компетентност*, която всеки гражданин на ЕС следва да придобие, за да увеличи своите шансове за образование и заетост в европейското общество на знанието, най-вече чрез използване правото на свободно движение на хора. На чуждоезиковата компетентност се придава голямо значение за културния обмен и личностното развитие (3).

В рамките на общата политика за образование и професионална квалификация Европейският съюз има за цел всички граждани на ЕС да владеят освен майчиния си език и два други езика. Тази цел трябва да се постигне като в училищата се въведат от много ранна възраст часове за чуждоезиково обучение по два езика (4).

Във връзка с приетата от Съвета на ЕС през март 2000 г. *Лисабонска стратегия* се подчертава значението на изучаването на чужди езици за повишаване на конкурентоспособността. С оглед на необходимото за постигане на целите от Лисабон *преустройство на националните системи за образование и професионална квалификация*, министрите на образованието на ЕС си поставиха за задача подобряването на чуждоезиковото обучение, насърчаване на изучаването на чужди езици от детска възраст и популяризиране на изучаването на чужди езици. При планирането и прилагането на своята политика за многоезичие, Европейската комисия е подкрепяна от експертна група, създадена през 2002 г. в рамките на програмата за действие „Образование и обучение 2010“.

През парламентарния мандат 2004 – 2009 г. за пръв път беше назначен комисар – Ян Фигел от Словакия, чиято сфера на компетентност включва изрично и многоезичието. По време на дейността на комисар Фигел през ноември 2005 г. Комисията представи новата си рамкова стратегия за многоезичието (5), с която преследва три основни цели: насърчаване изучаването на чужди езици и езиковото многообразие в обществото, насърчаване на многоезична икономика, както и улесняване достъпа на гражданите до информация за ЕС на собствения им език. Освен това държавите членки са призовани да подкрепят постигането на първите две цели чрез допълнителни

мероприятия. След присъединяването на България и Румъния на 1 януари 2007 г. румънецът Леонард Орбан беше избран да бъде първият комисар по многоезичието. Новият комисар на ЕС използва своя ресор и за увеличаване на познанията по чужди езици на служителите и работниците, както и в малките и средните предприятия, като за тази цел създаде икономически форум за многоезичието. Освен това Комисията обяви съобщение за многоезичието от 18 септември 2008 г., озаглавено „Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност”, което постави нова рамка на политиката в тази област (6).

4. Постигнати резултати

4.1. Програми за насърчаване в образованието и професионалната квалификация

Най-значителното от финансова гледна точка стимулиране на изучаването на чужди езици досега беше извършено в рамките на програмите за образование и професионална квалификация Сократ и Леонардо да Винчи15.

а) Сократ – програма за действие в областта на образованието

Програма Сократ, която стартира през 1995 г., обхващаше осем сфери на дейност. Четири от тези сфери на действие включваха мерки, насърчаващи усвояването на езици.

– *Лингва – насърчаване на езиковото обучение и подобряване на качеството на преподаването на чужди езици и ученето през целия живот*

Европейските институции винаги са обявявали това *богатство* за особено важно за Европа и непрестанно са окуражавали поддържането на този голям брой езици и култури. По този начин, още от началото на европейското сътрудничество в областта на образованието, беше поставена целта да се улесни изучаването на езиците, които са част от културното наследство на Европа. Още през 1976 г. решението на Съвета и на министрите на образованието посочва необходимостта от това да се даде на европейските ученици „възможността да изучават поне още един език на Общността” и да се позволи на „всеки бъдещ преподавател по езици да осъществи престой в страната или в региона, където се говори езикът, който той ще преподава”¹⁶ (7). След приемането на това решение бяха създа-

дени една след друга дейностите на общността в областта на преподаването и изучаването на европейските езици, а създаването на програма Лингва през 1989 г. стана най-важният елемент от тази ангажираност.

В рамките на Лингва се насърчаваха проекти, които събуждат съзнанието за езиковото многообразие на Европейския съюз, популяризират изучаването на чужди езици през целия живот и улесняват достъпа до чуждоезиково обучение в Европа. Развитието и разпространението на новаторски подходи и доказани методи в езиковото обучение също бяха подкрепяни. Лингва имаше за цел също така подобряването на езиковото обучение чрез осигуряване на изчерпателно висококачествено предлагане на помощни средства за изучаване на чужди езици и за оценяване на придобитите езикови познания. В края на 2006 г. „Лингва“ бе заменена от Ключовата дейност за езиците (8) в Програмата за обучение през целия живот 2007–2013 г.

– Коменски – европейско сътрудничество в областта на училищното образование

Коменски обхваща множество мерки за насърчаване изучаването на езици. Коменски подкрепя преди всичко различни видове партньорства между училища, включително за насърчаване изучаването на езици. На преподавателите се отпускаха и надбавки за повишаване на квалификацията. Целевите групи бяха и са студенти, обучаващи се за учители, асистенти по чужди езици, учители по чужди езици и институции за обучение на учители.

– Еразъм – програма за действие на Общността в областта на висшето образование

В рамките на програмата за мобилност на студенти на ЕС се предлагат интензивни езикови курсове, даващи възможност за изучаване езика на страната домакин в рамките на три- до осемседмичен. Насърчават се предимно курсове по слабо разпространени езици на Европейския съюз, както и по езици на трети държави, участващи в програмата “Еразъм”. Освен това пребиваването в друга държава от ЕС по време на мобилността дава възможност на студентите да задълбочат знанията си по езика, на който се извършва обучението, да се потопят и в езика и културата на страната домакин, което позволява откриването на други култури и повишава мултикултурната нагласа на студентите.

– Грюндвиг – образование за възрастни, които искат да развият своите умения и квалификация

Изучаването на чужди езици е една от главните цели на европейската програма за действие за развитие на образованието за възрастни. Затова ЕС насърчава изработването и произвеждането на учебни материали, допринасящи за увеличаване знанията за езиците и културата на държавите-членки.

б) Леонардо да Винчи – програма за действие в областта на професионалната квалификация

В рамките на програмата Леонардо бяха насърчавани проекти, целящи подобряване на многоезичната и мултикултурна нагласа за общуване на служителите и работниците по време на професионалната квалификация. За разлика от програмите за подпомагане към програмата Сократ, тези проекти трябваше да са насочени специално към целева група в областта на професионалната квалификация. Те трябваше да насочат вниманието на предприятията към значението на владенето на чужди езици и да ги подкрепят в развитието на възможности за повишаване на квалификацията, свързана с чужди езици.

Освен това бяха насърчавани проекти за обмен между предприятия, от една страна, и институции за професионална квалификация, от друга, които трябваше да допринесат за развитие и усъвършенстване на методите в областта на езиковите и межкултурни компетентности в професионалната квалификация.

в) Новата Програма за действие в сферата на обучението през целия живот

С Решение № 1720/2006/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 15 ноември 2006 г. (9) за периода 2007–2013 г. беше въведена нова „интегрирана програма за действие в сферата на обучението през целия живот“ (Life Long Learning) за финансова подкрепа на европейския образователен сектор. Новата интегрирана програма обобщава досегашните образователни програми на ЕС в една програма и така обединява посочените по-горе четири отделни програми Коменски (училищно образование), Еразъм (висше образование), Леонардо да Винчи (професионална квалификация) и Грюндвиг (образование за възрастни). Сферата на езиците се покрива също така от една хоризонтална програма, която има за цел включително насърчаване на изучаването на езици и езиковото многообразие. В допъл-

нение към описаните по-горе четири отделни програмни области, хоризонталната програма насърчава мерки, които надхвърлят рамките на програмата и се отнасят до повече целеви групи. Дейностите, които се насърчават, са например многостранни проекти за развитие на нови материали за езиково обучение, разработване на инструменти и курсове за обучение на преподаватели по чужди езици или изследвания по темите езиково обучение и езиково многообразие.

Програмата на ЕС за Учение през целия живот предоставя широк спектър от възможности за усъвършенстване на езиковите умения чрез придобиване на опит от първа ръка в преподаването и ученето в друга европейска страна.

4.2. Други инициативи на ЕС

В отговор на резолюция на Европейския парламент от 2001 г. (10) и решение на Съвета от 2002 г. (11) през юли 2003 г. Комисията прие План за действие „Насърчаване на чуждоезиковото обучение и езиковото многообразие 2004–2006“ (12). В него тя определя три области, в които предоставя средства за краткосрочни дейности за подкрепа на мерките на държавите членки в рамките на съществуващите програми на Общността. Трите области са следните: изучаване на езици през целия живот, подобряване на чуждоезиковото обучение, създаване на благоприятна езикова среда. През 2005 г. планът за действие беше допълнен от Рамковата стратегия за многоезичие (13). Резултатите от плана за действие на национално и европейско ниво бяха обобщени в доклад на Комисията (14) през есента на 2007 г. Докладът трябва да служи като основа за по-нататъшни мерки в сферата на многоезичието.

За да се подчертае голямото значение на езиковото многообразие и изучаването на чужди езици за Европа, 2001 г. беше обявена от ЕС и Съвета на Европа за Европейска година на езиците. 45-те страни-участнички си поставиха за цел да насърчават изучаването на езици в цяла Европа. През тази година се осъществиха множество проекти, свързани с езиците, като например изложби, дни на отворени врати или миниезикови курсове. Комисията предостави 6 млн. евро и така пое значителна част от разходите по проектите. Стотици хиляди хора взеха участие в различните проекти, в които бяха представени над 60 езика.

Мотивирани от големия успех на Европейската година на езиците, ЕС и Съветът на Европа решиха на *26 септември* всяка година да се отбелязва *Европейски ден на езиците* с разнообразни мероприятия, свързани с изучаването на езици. Също както изминалата вече Европейска година на езиците, така и тази акция цели да изгради у гражданите съзнание за множеството езици, които се говорят в Европа, и да ги стимулира да изучават езици.

През август 2005 г. Комисията предложи на Съвета и на Европейския парламент въвеждането на Европейски индикатор за езикова компетентност (15). Този индикатор трябва да даде съществен принос за постигането на *целта „майчин език + два чужди“*, като предостави възможност за сравнително измерване на чуждоезиковата компетентност във всички държави-членки.

В своята резолюция от март 2006 г. (16) Европейският парламент одобри проекта на Комисията и призова Комисията и Съвета да предложат и други мерки за укрепване на многоезичието в ЕС.

По инициатива на Съвета на Европа беше създадена *Европейската езикова рамка* (17) с цел да се стимулира съвместната работа на европейските образователните институции и най-вече да направи чуждоезиковите компетенции съизмерими и сравними в една валидна за цяла Европа скала. Европейската езикова рамка е пряко ориентирана към общия европейски пазар на труда, като чрез нея може по-лесно и диференцирано да се направи оценка на чуждоезиковите компетенции. Оценяват се четири умения: слушане, четене, говорене, писане. В рамките на тези четири умения Европейската езикова рамка дефинира шест нива на езикови компетенции – от A1 (начинаещи) до C2 (почти майчин език).

Чрез Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси” – „Аз мога” (18) голяма част от работещите на трудов договор в България имаха възможността да си намерят най-подходящия курс за придобиване на нови умения, квалификация или преквалификация, които са искали да посещават. Целта бе да се даде възможност на заети лица по трудов договор и самонаети лица, без значение от сферата им на дейност, да се включат в курсове за придобиване на професионална квалификация или обучения по чужд език или дигитална компетентност с цел повишаване пригодността им за заетост и създаване на възможност за кариерно развитие.

Обучението се извърши по ключови компетентности, а най-голям брой на записалите се на курсове по чужди езици. Програмата „Аз мога“ ще продължи през 2011 г. в програмата „Аз мога повече“.

5. Настоящо положение

Европейската комисия обедини сили с държавите членки, Европейския парламент, европейските региони и социалните партньори с цел:

- осигуряване на възможност на гражданите да изучават от ранна възраст два езика в допълнение към родния си език;
- създаване на по-приятелски общества, в които различните общности и хора участват в диалог помежду си;
- засилване на ролята на езиците по отношение на подобряването на пригодността за заетост и конкурентоспособността.

Тези цели са в основата на *политиката за многоезичие*.

5.1. Проучвания на Евридика и Евробарометър

Половината от всички европейци учат чужди езици от началното училище, сочи проучване на европейската информационна мрежа Евридика. Проучването показва увеличаване на изучаването на чужди езици в началното училище, а някои страни са по-„многоезични“ от други.

„Топ 3“ лингвистите са от Люксембург, Холандия и Дания. Около три четвърти от хората на Холандия и Дания, както и в Швеция могат да говорят достатъчно добре английски език и да участват в разговор. В Люксембург 77% от населението може да говори на същото ниво немски език.

Ирландия, Унгария и Великобритания имат най-малък брой население, което може да говори чужди езици.

В прогимназията основните езици, които се изучават са английски (със значително увеличено изучаване в страните от Централна и Източна Европа между 1998 и 2002), френски (най-вече в южните страни и немскоговорящите страни), немски (в северна, централна и източна Европа), испански (най-вече в Португалия, Италия и Франция) и руски (в балтийските и някои източноевропейски страни). Докладът се основава на проучване, проведено в 30 европейски държави за учебната 2002/2003.

Две изследвания на езиковите умения на европейските граждани и тяхното отношение към езиките, през 2001 г. и 2006 г., провежда и европейската служба за проучвания и анализи *Евробарометър* (19). Поради разширяването на ЕС през 2004 г. второто изследване е по-широкообхватно от първото и обхваща всички нови страни членки, както и България, Хърватия, Румъния и Турция.

Проучванията дават интригуващи резултати. През 2001 г. 53% от анкетираните казват, че освен майчиния си език могат да говорят и чужд език. През 2006 г. 56% дават този отговор. Най-многоезични в ЕС са гражданите на Люксембург, 99% от които знаят поне един чужд език. През 2006 г. 28% от анкетираните говорят два чужди езика в сравнение с 26% през 2001 г. Най-популярните чужди езици са английският, немският и френският, следвани от испанския и руския.

Като цяло проучванията показват, че в малките държави членки с няколко национални езика има по-високо ниво на многоезичие. Това важи и за страни с по-слабо използвани родни езици или с „езиков обмен“ със съседните страни. Само в шест страни членки се наблюдава мнозинство от едноезични хора през 2006 г.: Ирландия (66% от хората не знаят друг език освен собствения си език), Обединеното кралство (62%), Италия (59%), Унгария (58%), Португалия (58%) и Испания (56%). Но по-голямата част от европейците говорят поне един чужд език.

5.2. Езици 2010 и отвъд (20) – приносът на езиките към Лисабонската стратегия

През 2000 г. ЕС си поставя за цел да се превърне до 2010 г. в най-конкурентоспособната и динамична икономика в света, основана на знанието. Това включва постигане на по-голямо социално сближаване, устойчив икономически растеж и повече и по-добри работни места. Този план е познат под името *Лисабонска стратегия*. Политиката на образование и изучаването на езици играят основна роля в тази стратегия.

Конкретните мерки за постигане на тези цели се съдържат в плана „Образование и обучение 2010“. Планът предвижда използване на открития метод на координация, чрез който държавите членки оценяват резултатите си спрямо общи стандарти. Планът поставя 13 конкретни цели, една от които е подобряване на изучаването на чужди езици.

Целта за езиковото обучение е представена като принос към целта за отваряне на образованието и обучението към широкия свят. Ръководният принцип на ЕС е, че освен майчиния си език всеки човек трябва да може да говори още два чужди езика. „Образование и обучение 2010“ определя стандарти за оценка на напредъка на държавите членки и дава приоритет на три области:

1. Методи и начини на организиране на преподаването на езици.
2. Ранно изучаване на чужд език.
3. Начини за насърчаване на изучаването и практикуването на чужди езици.

5.3. Ранно чуждоезиково обучение

Контактът на много малки деца с чужди езици може да доведе до по-бързото им изучаване, по-добри умения по родния език и по-добри резултати в други области.

Ето защо образователните министри в ЕС подкрепят преподаването на поне два чужди езика от най-ранна възраст. Освен че полага основите за бъдещо изучаване на езици, ранното чуждоезиково обучение влияе върху отношението към други езици и култури, което е достатъчна причина за Комисията да го насърчава и да подкрепя по-нататъшните изследвания в тази област чрез различни инициативи. (За действията на ЕС за насърчаване на ранното чуждоезиково обучение и неговото финансиране от ЕС – (вж. 21).

5.4. Европейски показател за езикова компетентност

Целта на *Европейския показател за езикова компетентност* (22) е да предостави сравними в международен аспект данни за резултатите от преподаването и изучаването на чужди езици в ЕС. Показателят ще помогне на националните власти да разработят политики за изучаване на езици и да повишат националните стандарти. За да се съберат данни за показателя, в ЕС ще бъде извършено *Европейско проучване на езиковата компетентност* (23). При проучването ще бъдат проверени уменията на представителна извадка от ученици в последната година на основното училище в слушането, четенето и писането на два от най-преподаваните европейски езици (по избор от английски, немски, френски, италиански и испански) във всяка страна. Уменията за говорене на чужд език ще бъдат обхванати от следващи проучвания.

16-те държави и/или образователни системи, които участват в първия кръг на проучването на първия и втория най-изучаван език са:

- Англия: френски, немски
- Белгия (немска общност): френски, английски
- Белгия (фламандска общност): френски, английски
- Белгия (френска общност): английски, немски
- *България: английски, немски*
- Гърция: английски, френски
- Естония: английски, немски
- Испания: английски, френски
- Малта: английски, италиански
- Полша: английски, немски
- Португалия: английски, френски
- Словения: английски, немски
- Франция: английски, испански
- Холандия: английски, немски
- Хърватия: английски, немски
- Швеция: английски, испански

При това изследване ще бъде използвана *Общата европейска референтна рамка за езиците* (24) и ще се вземат предвид контекстуални фактори, които биха могли да влияят върху изучаването на езици от учениците.

Проучването във всички участващи страни трябва да се извърши през първото тримесечие на 2011 г., а окончателните резултати ще бъдат публикувани през февруари 2012. В края на 2012 се предвижда да бъде направено съобщение от ЕС за евентуален стандарт, базиран на работата до момента, и за втори кръг за проучване на езиковата компетентност.

Заключенията, свързани с резултатите от тестовете по първия и втория най-преподавани езици за ученици в последния клас на основното училище, ще бъдат използвани за създаването на езиков показател. Ще бъдат събрани и анализирани и контекстуални данни, за да се открият факторите, които най-силно влияят на изучаването на езици.

6. Тенденции и предизвикателства

Усвояването и ползването на чужд език в практиката придобива все по-голямо значение. В динамиката на съвременното общество во всички сфери на дейност изискват владеене на един или няколко

чужди езика. Това ясно се вижда в Заключения на Съвета от 12 май 2009 г. (25) относно Стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението за периода до 2020 г. (наричана „ЕСЕТ 2020 г.“) и е заложено в стратегията „ЕС 2020“. В контекста на икономическата криза тези дългосрочни предизвикателства още повече излизат на преден план.

Според Съвместния доклад на Съвета и на Комисията за 2010 г. относно напредъка по изпълнението на работната програма „Образование и обучение 2010 г.“ (26) се очертават следните тенденции и предизвикателства:

– По-голямата част от критериите, определени за 2010 г., няма да бъдат достигнати навреме, а колкото до ключовия критерий по отношение на грамотността, постиженията всъщност се влошават (27). За изпълнението на тези критерии ще са необходими по-ефикасни инициативи на национално равнище. Икономическата криза, в съчетание с демографското предизвикателство, подчертава необходимостта от провеждане на спешни реформи при същевременно продължаване на инвестициите в системите на образование и обучение с цел да се отговори на основните икономически и социални предизвикателства.

– Голям брой държави въвеждат реформи, чието планиране е изрично основано на *Европейската рамка за ключови компетентности* (28). Европейската рамка за ключови компетентности за учене през целия живот набелязва и определя 8 ключови умения, предпоставки за личната реализация, активното гражданско участие, социалното приобщаване и пригодността за наемане на работа. Първото място се заема от общуване на родния език, непосредствено след него на второ място е общуването на чужди езици.

– Началното образование и професионалното обучение трябва да подкрепят развитието на тези ключови компетентности до степен, в която всички млади хора да получат достъп до по-нататъшно обучение и професионално развитие. Образованието и обучението за възрастни следва да дава реални възможности на всички възрастни да развият и актуализират своите ключови компетентности през целия си живот.

С цел постигане на четирите стратегически цели съгласно рамката „ЕСЕТ 2020 г.“ (25) работата по специфични приоритетни области следва да продължи и през следващи работни цикли. Стратеги-

ческа цел 2 е подобряване на качеството и ефективността на образованието и обучението, като тук трябва да продължи работата по *чуждоезиково обучение* с цел да се осигурят на всички граждани възможности да общуват на два други езика освен на майчиния си език, да се насърчи езиковото обучение в професионалното образование и обучение и при ученето за възрастни. По този начин новата стратегическа рамка „ЕСЕТ 2020 г.” набелязва също ключови предизвикателства, свързани с пълното прилагане на Рамката за ключови компетентности (28) и засилването на отвореността и релевантността на образованието и обучението, които се нуждаят от допълнителни действия в рамките на политиките както на европейско, така и на национално равнище. Продължаващото професионално развитие на учителите и преподавателите трябва да им осигурява педагогическите и други компетентности, свързани с прилагането на този подход. От голямо значение е също така учителската професия да стане по-привлекателна и да получи по-голяма подкрепа, което им е необходимо за изпълнението на новите задачи според новите изисквания.

Речевото поведение е визитната ни картичка в обществото, а знанието на чужди езици улеснява комуникацията, заличава националните граници и културните особености и разпространява човешкото знание в глобален мащаб. Затова никак не е случайно, че комуникацията на роден език и комуникацията на чужд език, известната формула „майчин + още два”, са първите две ключови компетенции, заложили в Лисабонската стратегия, плана „Образование и обучение 2010“, стратегическата рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението за периода до 2020 г. („ЕСЕТ 2020 г.”) и в стратегията „Европейски съюз 2020”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Информационна мрежа за образованието в Европа „Евридика” (www.eurydice.org)

2. Договор от Лисабон за изменение на договора за Европейския съюз и на договора за създаване на Европейската общност (2007/С 306/01) http://www.ecb.int/ecb/legal/pdf/bg_lisbon_treaty.pdf

3. Официален вестник на Европейския съюз С 50 от 23 февруари 2002 г. (2002/С 50/01): www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/de//FTU_4.17.3.pdf

4. Официален вестник на Европейския съюз. С 141 от 10 юни 2005 (2005/С 141/04): <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2005:141:SOM:de:HTML>

5. Нова рамкова стратегия за многоезичието – Съобщение на комисията до Съвета, Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите (COM(2005) 596.: ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/com596_en.pdf

6. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и Социален комитет и Комитета на регионите – Многоезичието: преимущество за Европа и обща отговорност (COM(2008) 0566 окончателен): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0566:FIN:BG:HTML>

7. Официален вестник на Европейския съюз. С 38 от 19 февруари 1976 г. – Решение на Съвета и на министрите на образованието (ОВ С 38, стр. 4)

8. Ключова дейност за езиките: http://ec.europa.eu/education/languages/eu-programmes/doc191_en.htm

9. Решение № 1720/2006/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 15.11.2006г.: <http://www.europe.bg/htmls/page.php?id=10386&category=358>

10. Резолюция на Европейския парламент (Т5-0718/2001) http://www.europarl.europa.eu/parliament/expert/displayFtu.do?id=74&ftuId=FTU_4.17.3.html&language=de

11. Решение на Съвета (2002/С 50/01) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002G0223%2801%29:DE:HTML>

12. План за действие „Насърчаване на чуждоезиковото обучение и езиковото многообразие 2004 – 2006“ (COM(2003) 449): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:EN:PDF>

13. Рамковата стратегия за многоезичие (COM(2005) 596) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:EN:PDF>

14. Доклад за изпълнението на плана за действие „Насърчаване на чуждоезиковото обучение и езиковото многообразие“ (COM(2007) 554) http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/lang/com554_bg.pdf

15. Европейски индикатор за езикова компетентност (COM(2005)356 окончателен): http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&type_doc=COMfinal&an_doc=2005&nu_doc=356&lg=en

16. Резолюция на Европейския парламент (Т6-0184/2006): <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2006-0184>

17. Европейска езикова рамка: <http://europass.cedefop.europa.eu/LanguageSelfAssessmentGrid/bg>

18. <http://www.europe.bg/htmls/page.php?category=329&id=35617>
19. Евробарометър: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc137_bg.htm
20. Езици 2010 и отвъд: http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc4021_bg.htm
21. http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc4054_bg.htm
22. Европейски показател за езикова компетентност: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11083_en.htm
23. Европейско проучване на езиковата компетентност: <http://www.surveylang.org/About-SurveyLang/About-the-survey.html>
24. Общата европейска референтна рамка за езиците: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE_EN.asp
25. Заключение на Съвета от 12 май 2009 г. (2009/С 119/02) относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението за периода до 2020 г. („ЕСЕТ 2020г.“): http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/strategies/documents/zakljuchenia-2020-BG.pdf
26. Съвместния доклад на Съвета и на Комисията за 2010 г. относно напредъка по изпълнението на работната програма „Образование и обучение 2010 г.” от 06.05.2010 г. (2010/С 117/01): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:117:0001:0007:BG:PDF>
27. Заключение на Съвета от 12 май 2009 г. относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението („ЕСЕТ 2020 г.“) (2009/С 119/02): http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/strategies/documents/zakljuchenia-2020-BG.pdf
28. Ключови компетенции за учене през целия живот (ОБ L 394/2006) от 30.12.2006: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:EN:PDF>

БЕЛЕЖКИ

¹ Бяла книга “Живот и обучение: по пътя към едно обучаващо се общество”, Европейската комисия, Главна дирекция „Образование и култура”. Брюксел, 29.11.1995.

² Сондажите Евробарометър се извършват от 1973 г. (пролетта и есента на всяка година) от Генералния директорат за образование и култура на Европейската комисия.

³ Например Унгария, но и други страни от Източна и Югоизточна Европа в разстояние на две до три години преминават от няколко хиляди ученика в средното образование до масово изучаване на руски език (едновременно в началното и средното образование). През учебната 1949/1950 година 2500 учители в Унгария са изучавали руски, докато го преподават. На друг етап това се повтори 40 години по-късно, когато цели класове и випуски се ориентират към западните езици. В България след „промяната” също се даде възможност за преквалификация на учителите по руски език, като се създадоха специални програми за обучение в университетите.

⁴ Например Hauptschule, Realschule, Gymnasium в Германия.

⁵ Това донякъде съответства на създадените по това време езикови гимназии в България – първите четири езикови гимназии са ловешката езикова, софийската английска, варненската френска и бургаската немска езикова гимназия.

⁶ По време на Втората световна война източната част на Белгия (Йопен – Малмеди – Сейнт Вит) е окупирана от Германия и е принадлежала към Райха. След войната и до приемането на езиковите закони през 1963 г. немският не е официален език в Белгия. Вследствие на това, макар и началното образование да се е водело на немски в рамките на възможното (предвид липсата на квалифицирани учители), средното образование се е водело на френски (с изключение на часовете по религия). След законодателното уреждане през 1963 г. при което немският е признат за един от трите официални езика на Белгия, положението започна бавно да се променя.

⁷ Освен това училищата предлагат и други езици като фински или лапландски. Учениците могат също да избират да изучават езика, който говорят вкъщи или да задълбочават познанията си по шведски, шведски като втори език или английски език.

⁸ В Португалия през 70-те години изучаването на един чужд език става задължително от 11-годишна възраст, което отговаря на подготвителния цикъл на средното образование (Ciclo preparatório do ensino secundário) от старата образователна структура.

⁹ В Словения руски се предлага в учебната програма на основните училища като избираем предмет до средата на 60-те години и е много слабо избран, след този период сред чуждите езици фигурират само английски и френски.

¹⁰ Тук се употребява немският термин: унгарската, чешка и словашка дума е съответно: Gimnázium, Gymnázium и Gymnasium.

¹¹ През 1962 г. Естония дава правото да се започне двуезично обучение в дванадесет училища – в сравнение с броя на жителите (1 500 000 през 1978 г.) броят изглежда доста внушителен.

¹² Двуезични училища от 40-те години.

¹³ Почти 3% от учениците до 1989 г., 10% от учениците в момента се обучават в двуезични училища.

¹⁴ Договор от Лисабон за изменение на договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност (2007/С 306/01)

¹⁵ Това стимулиране продължава и през периода 2007–2013 г. чрез новата Програма за обучение през целия живот (Life Long Learning).

¹⁶ Официален вестник на Европейския съюз С 38 от 19 февруари 1976 г. – Решение на Съвета и на министрите на образованието (ОВ С 38, стр. 4)

ЕЗИКОВАТА ПОЛИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ОТНОСНО ЧУЖДОЕЗИКОВАТА КОМПЕТЕНТНОСТ (ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД, РЕЗУЛТАТИ, ТЕНДЕНЦИИ)

ДИАНА ТИМОВА

Резюме

Съгласно езиковата политика на Европейския съюз чуждоезиковата компетентност остава и занапред една от осемте ключови компетенции. След кратък исторически преглед на реформите в учебните планове и представяне на постигнатите до момента резултати на европейско и национално равнище се визират тенденциите и предизвикателствата пред чуждоезиковото обучение според ЕСЕТ 2020 и ЕС 2020 в рамките на стратегията за Учене през целия живот.

Ключови думи: езикова политика, чужд език, ключови компетенции, учене през целия живот, Стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението ЕСЕТ 2020 г., ЕС 2020, тенденции и предизвикателства

FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE ACCORDING
TO THE EUROPEAN UNION LANGUAGE POLICY
(HISTORICAL REVIEW, RESULTS, TRENDS)

DIANA TIMOVA

Summary

The foreign language competence continues to be one of the eight key competences under the terms of the European Union language policy. After a short historical review of the reforms in curricula and an introduction to the results achieved so far at European and national level, the modern trends and challenges of language training are considered in accordance with the European Cooperation in Education and Training (ECET) 2020 and EU 2020 within the framework of the Lifelong learning policy.

Keywords: language policy, foreign languages, key competences, lifelong-learning-policy, Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ET 2020, EU 2020, trends and challenges